

Lesideeën bij *Lanseloet van Denemerken*. Informatie voor de leerkracht.



Lanseloet en Sanderijn. Illustratie uit de Goudse druk van *Lanseloet van Denemerken*. Bron: Wikipedia.

1. Inleiding

Lanseloet van Denemerken behoort tot de vroegste wereldlijke toneelstukken in Europa. Het staat in het handschrift-Van Hulthem (circa 1405), één van de beroemdste boeken uit onze streken, waarin het wordt aangeduid als 'abel spel'. In datzelfde boek staan nog drie andere abele spelen. Elk abel spel wordt daar bovendien gevolgd door een klucht, een korte, komische 'uitsmijter'. Dat het om toneel gaat blijkt duidelijk uit de inleidingen en uitleidingen, waarin het publiek wordt opgeroepen te komen kijken en waaruit blijkt dat het stuk binnenshuis, bv. op een toneelzolder, werd opgevoerd.

2. Samenvatting

De Deense prins Lanseloet is verliefd op Sanderijn, een jonkvrouw aan het hof. Lanseloet probeert Sanderijn te verleiden, maar die is daarvan niet gediend: ze houdt weliswaar van hem, maar ze weet ook dat ze van te lage afkomst is en dat een huwelijk daardoor uitgesloten is. Ze wenst geen seksueel contact met Lanseloet, omdat ze met het oog op een toekomstige verbintenis haar eer (maagdelijkheid) wil bewaren. Lanseloets moeder is er echter niet gerust op en verzint een list om Sanderijn kwijt te raken. Ze zorgt ervoor dat haar zoon een nacht met zijn geliefde kan doorbrengen, waarna hij haar moet verstoten door haar onhoofs toe te spreken en zich van haar af te keren. Lanseloet doet wat zijn moeder hem voorstelt. Dat heeft tot gevolg dat Sanderijn ontredderd het hof verlaat. Ze komt terecht in een ver land, waar een ridder op jacht haar aantreft. Nadat Sanderijn de ridder door middel van subtiële beeldspraak heeft duidelijk gemaakt dat haar eer geschonden is, neemt de ridder haar desondanks mee naar zijn kasteel, waar ze in het huwelijk treden. De achtergebleven Lanseloet is intussen ziek van liefdesverdriet en beseft dat hij verkeerd heeft gehandeld. Hij stuurt zijn dienaar Reinout erop uit om zijn geliefde te zoeken. Als Reinout haar vindt, geeft Sanderijn te kennen dat ze niet van plan is voor wie dan ook haar echtgenoot te verlaten. Reinout doet het bij thuiskomst voorkomen alsof Sanderijn inmiddels gestorven is. Lanseloet begrijpt dat zijn kansen voor eeuwig verkeken zijn en sterft van wroeging en liefdesverdriet.

Zie: literatuurgeschiedenis.nl

3. Genre

De vier zogenaamde abele spelen zijn de oudste wereldlijke (d.w.z. niet-religieuze) toneelteksten uit ons taalgebied. Zie:

<https://moocmnl.kantl.be/abele-spelen/>

Lanseloet van Denemerken is een tragedie, waarin de held ten onder gaat door zijn eigen falen. Het stuk begint en eindigt met een monoloog van Lanseloet, het tragische titelpersonage.

Het is ook een psychologisch drama, waarin twee karakters worden uitgebeeld, die door hun totaal verschillend karakter en levensopvatting fataal met mekaar in botsing komen. De sterkte van Sanderijn, die het hele stuk door haar zin voor realiteit handhaaft, staat tegenover de zwakheid van Lanseloet, die zich laat leiden door zijn impulsen en door de valse raad van zijn moeder. Tegenover de

zwakke Lanseloet, die mislukt in het leven door zijn innerlijke verscheurdheid, staat de sterke Sanderijn, de in alle omstandigheden blijf geeft van standvastigheid en oprechtheid. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen, dat veel commentatoren de nadruk leggen op de levensechtheid van deze personages.

4. Personages

4.1. Lanseloet

Lanseloet is de tragische titelfiguur, die, verblind is door zijn verliefdheid, faalt door zijn eigen handelen en later door gewetenswroeging ten onder gaat. Hij is een anti-held, die geen weerstand kan bieden aan zijn eigen libido en te zwak is om het oneerlijke voorstel van zijn moeder af te wijzen en de gevolgen van zijn daad moedig te dragen. Door middel van kromme redeneringen probeert hij zijn houding en zijn gedrag goed te praten (v. 269: 'Veel mensen zeggen wel iets wat ze niet menen'), maar hij is er zich goed van bewust dat hij eigenlijk verkeerd handelt. In de visie van veel onderzoekers is Lanseloet ook de hoofdfiguur. Dat hangt samen met het feit dat ze *Lanseloet van Denemerken* in de eerste plaats beschouwen als een tragedie waarin de held ten onder gaat en een psychologisch drama, waarin de botsing tussen karakters wordt uitgebeeld.

4.2. Sanderijn

Sanderijn, de tegenspeelster van Lanseloet, is eigenlijk de echte hoofdfiguur van het stuk. Zij wordt in de proloog als enige door middel van haar naam geïntroduceerd. Met haar zal de lezer zich gemakkelijk identificeren, voor haar zal men zeker sympathie voelen. Uit het eerste gesprek met Lanseloet kunnen we afleiden, dat ze geen naïef meisje is en dat ze Lanseloets strategie om haar te veroveren doorziet. Ze laat ook zien dat ze een realistisch inzicht heeft in haar eigen positie. Ze kent haar rechten en haar plichten. Ze kan niet bogen op een hoge afkomst of grote rijkdom, haar eerbaarheid is haar kostbaarste bezit. Ze deelt Lanseloet expliciet mee dat ze niets voelt voor de rol van bijzit. Haar doel is een relatie die leidt tot een sociaal geaccepteerd huwelijk, tot een voor haar eervolle maatschappelijke positie. Maar toch loopt ze ten gevolge van de list van de moeder in de voor haar uitgezette val: ze wordt door Lanseloet verkracht. Dat ze zo vlug ingaat op het huwelijksaanzoek van de ridder, die ze later tijdens haar vlucht ontmoet, zou ons kunnen verbazen. Sanderijn verwacht terecht in het begin weinig goeds van hem. Hij lijkt namelijk alleen op jacht te zijn naar een seksuele prooi. (Ook hij belooft haar, net als Lanseloet, een juweel en we kunnen ons gemakkelijk indenken, waarnaar dat juweel

verwijst!) Maar hij belooft haar trouw en een huwelijk, en dat is voldoende om hem te volgen.

4.3. De ridder

Aanvankelijk maakt de ridder een weinig hoofse indruk. Als hij Sanderijn in het bos ontdekt, is hij vast besloten om haar als een prachtig stuk wild binnen te halen. Ze is hem liever dan 'een everzwijn van goud' (v. 389). Maar hij gaat serieus in op het verzoek van Sanderijn om met haar 'niets oneerbaars' te doen en haar niet te misbruiken. Zijn verzoek om met hem het minnespel te spelen, gaat, in tegenstelling tot Lanseloet, vergezeld van een huwelijksaanzoek. Hij belooft haar zelfs tot vijf keer toe dat hij haar tot vrouw zal nemen. Een vergelijking tussen de twee aanbidders van Sanderijn valt dan ook uit in het voordeel van de ridder. Later zegt ze ook tegen Reinout dat ze het nooit zal betreuren dat ze met de ridder getrouwd is en niet met Lanseloet. Ze prijst haar echtgenoot als een voortreffelijke en deugdzame ridder, die wijd en zijd beroemd is om zijn wijsheid en dapperheid (v. 772-779). Het positieve beeld dat Sanderijn van de ridder heeft, wordt bevestigd door zijn reactie op de allegorie van de valk en de boom. Ze beseft dat de ridder haar verkrachting niet ziet als een belemmering voor een gelukkige toekomst met haar.

4.4. De moeder

De moeder wil uit standsbewustzijn een huwelijk van haar zoon met Sanderijn tot elke prijs voorkomen. Ze schrikt er niet voor terug om het meisje daaraan op te offeren, maar ze is er zich niet van bewust dat ze daarmee ook het ongeluk van haar zoon bewerkt. Op het einde van het stuk verfoeit Lanseloet de gemene raad van de moeder, en dan vooral de woorden die ze hem dwong te zeggen, waardoor hij Sanderijn verloor (v. 906-915). De woorden die hij van zijn moeder moest zeggen na de daad waren: 'Sanderijn, ik ben je nu zat. Ik heb mijn buik vol van jou, alsof ik zeven plakken spek had gegeten.' (v. 240-242) Door het minnespel te vergelijken met een schranspartij stelde Lanseloet zich immers op het niveau van een lompe boerenpummel, die niet weet wat liefde is. De moeder was duidelijk op de hoogte van wat als hoofs gedrag in de liefde werd beschouwd en welke onhoofse woorden de liefde voor Sanderijn definitief verloren zouden laten gaan.

4.5. De boswachter

De boswachter is een min of meer komisch personage in een tragisch verhaal. Hij zegt dat hij al een jaar in het bos rondloopt in de hoop ook eens een mooie

vrouw te kunnen vangen. Deze onconventionele figuur ziet er boosaardig uit en heeft een grote, zware knots in de hand, maar bij nader toezien is hij uitermate vriendelijk.

4.6. Reinout

Reinout is de dienaar en de boodschapper van Lanseloet. Om zijn meester nog grotere smart te besparen en een mogelijke oorlog te voorkomen, verzint hij het verhaal van Sanderijns dood. Maar daardoor veroorzaakt hij de tragische dood van Lanseloet. Hij is ook de vertolker van de epiloog.

5. Thematiek

5.1. Standsverschil

Dit thema komt al meteen in de proloog aan de orde: Sanderijn is minder rijk en van lagere afkomst. Zijn moeder verwijt hem voortdurend dat hij verliefd is op iemand beneden zijn stand, dat hij zich verlaagt tot liefde voor iemand van te lage geboorte. Ze zal er alles aan doen om die relatie te dwarsbomen. Het standsverschil stond in de middeleeuwen duidelijk een huwelijk in de weg.

Daardoor wordt Lanseloet voor een dilemma gesteld: de moeilijke keuze tussen liefde en stand. Als Lanseloet voor de liefde (en een huwelijk met Sanderijn) kiest, dan negeert hij het standsverschil en kiest hij tegen zijn moeder. Het dilemma wordt nog versterkt door te benadrukken hoe mooi en edel het meisje is, waardoor Lanseloet alle reden heeft om haar lief te blijven hebben, en hoe boosaardig de koningin is, waardoor die is voorbestemd om de liefde met alle middelen bestrijden.

Uit het gesprek met de ridder, die Sanderijn op haar vlucht in het woud ontmoet, blijkt bovendien dat ook zij adellijk bloed heeft (v. 464-465). Maar zelfs zonder haar naam of achtergrond te kennen, heeft de ridder haar al aangeboden, om met haar te trouwen. De ridder lijkt zich dus helemaal niet te laten leiden door overwegingen van rang en stand. Hij stemt er wel in toe de liefde binnen het huwelijk te bedrijven en rehabiliteert op die manier de vernederde Sanderijn. Over de naam en de stand van de ridder komen we eigenlijk niets te weten. Wie zegt ons dat zij niet hoger op de adellijke ladder staat dan hij? Kennelijk doet het er onder de omstandigheden niet meer toe of er ook niet een standsverschil is tussen de ridder en Sanderijn. Dat brengt ons tot de conclusie, dat standsverschil in het werk geen thema van eerste orde is.

5.2. Verleiding of verkrachting?

Uit de monoloog van Sanderijn vooraleer zij Denemarken verlaat, kunnen we het antwoord op deze vraag gemakkelijk afleiden. Ze zegt dat de moeder een gemene vrouw is, die haar met een list en een leugen in Lanseloets macht heeft gebracht en aan zijn 'geweld' (v. 330) heeft overgeleverd. Ze betreurt heel erg dat ze haar maagdelijkheid kwijt is, maar ze voelt zich vooral gekwetst door de woorden die hij heeft gesproken en door het feit dat hij zijn gezicht van haar afkeerde, alsof ze een stinkende hond was (v. 335). Sanderijn spreekt die woorden hier niet uit, maar het publiek weet uit de dialoog tussen Lanseloet en zijn moeder om welke woorden het gaat.

De pijn die Sanderijn hier verwoordt, kunnen we ons goed voorstellen: ze is niet alleen lichamelijk tegen haar wil misbruikt (zeg maar verkracht), maar ook mentaal geweld aangedaan. De tekst die Lanseloet tot haar spreekt, is eigenlijk een doelbewuste poging tot vernietiging van Sanderijn als mens. Er wordt eigenlijk een dubbele aanslag op haar gepleegd: fysiek en verbaal. Volgens sommigen toont dit aan dat het hier zeker om verkrachting gaat: de woorden wijzen op de bekende haat van de verkrachter voor zijn slachtoffer. Maar heeft Lanseloet niet vooraf gezegd dat hij die woorden 'in de grond van zijn hart' niet zal menen? Jazeker, maar hij is zich volkomen bewust van het feit dat zijn houding en zijn woorden haar zullen kwetsen (v. 250-260). Hij beseft ook volkomen wat de mogelijke gevolgen van zijn gedrag zullen zijn, namelijk dat Sanderijn van hem niet meer zal willen weten (v. 277-278). Sanderijn zegt ook achteraf expliciet dat de seksuele gemeenschap 'tegen haar wil' heeft plaatsgevonden (v. 344). Dat toont aan dat de interpretaties waarin wordt verdedigd dat er geen sprake is geweest van verkrachting, maar van verleiding, onjuist zijn. Er kan geen sprake zijn van verleiding als bij de vrouw de wil ontbreekt.

5.3. Hoofse taal

Dit thema wordt in de epiloog sterk beklemtoond. De epiloog geeft eigenlijk twee lessen, gericht aan het adres van de man. Samengevat: spreek tactvol tegen vrouwen en bemin hen oprecht. Maar het hoofse spreken komt toch op de eerste plaats en het wordt tot twee keer toe herhaald. Bij het woord 'hoofs' is het niet nodig alleen aan adellijke personen of een hofcultuur te denken. Hoofs betekent hier zoveel als 'oprecht', zodat de beide lessen in mekaars verlengde liggen: oprecht spreken en oprecht en standvastig (trouw) beminnen. De man moet vooral oprecht zijn, als hij zijn geliefde voor zich heeft

kunnen winnen en de vrouw zijn liefde heeft beantwoord door het bed met hem te delen. Door brute, schandelijke woorden te gebruiken is Lanseloet Sanderijn kwijtgeraakt. Dat heeft geleid tot wroeging en verdriet en daaraan is hij uiteindelijk gestorven. De epiloogspreker roept het publiek op om daar lering uit te trekken en geen voorbeeld te nemen aan de edelman uit Denemarken. Lanseloet heeft aan het publiek op exemplarische wijze getoond hoe het niet moet. Zijn straf, de dood, is het logische en onontkoombare gevolg van zijn foutieve gedrag. Lanseloets dood symboliseert zijn schuld. Sanderijns verkrachting wordt als het ware gewroken door Lanseloets dood.

6. Werkvormen

1. Lesbegin

De leerlingen lezen de volgende middeleeuwse 'Voorschriften voor de liefde' en geven bij elk voorschrift aan of ze het er mee eens zijn of niet. Ze ordenen daarna de voorschriften volgens hun voorkeur: het voorschrift waar ze het meest mee akkoord kunnen gaan staat bovenaan. Tijdens een klasgesprek kunnen de standpunten daarna vergeleken en gemotiveerd worden.

1. Spreek geen kwaad over je geliefde.
2. Vermijd altijd de leugen.
3. Vertel de geheimen van geliefden niet rond.
4. Vertel niet aan allerlei mensen vertrouwelijk over je liefde.
5. Wees je geliefde altijd trouw.
6. Tracht niet met opzet andermans vriendin te verleiden.
7. Zoek niet de liefde van een vrouw met wie je je zou schamen om getrouwd te zijn.
8. Wees altijd aandachtig voor alle wensen van vrouwen.
9. Gedraag je onder alle omstandigheden beleefd en vriendelijk.
10. Als je je overgeeft aan de genoegens van de liefde, ga dan nooit verder dan de verlangens van je geliefde.

2. Afstandsonderwijs

De leerlingen lezen *Lanseloet van Denemarken* in een hedendaagse vertaling en beantwoorden daarna de volgende vragen.

1. Wie zijn de personages? Hoe zou je die kort kunnen karakteriseren?
Welke personages maken een evolutie door in het stuk?
2. Wie is volgens jou het hoofdpersonage? Geef argumenten voor je keuze.
3. Welke thema's kun je in de tekst terugvinden? Wat is volgens jou het hoofdthema?
4. Is er sprake van verleiding of van verkrachting? Motiveer je antwoord.
5. Welke boodschap wordt er in de epiloog aan de lezers/luisteraars gegeven?
6. Er wordt wel eens een vergelijking gemaakt van de zwakke figuur van Lanseloet met die van Hamlet, die andere prins van Denemarken, die een tragische figuur wordt genoemd. Vind je dat die vergelijking hout snijdt?
7. Wat zijn de overeenkomsten en de verschillen tussen Lanseloet en de ridder met wie Sanderijn trouwt?
8. In dit verhaal speelt het hoofse gedrag, en vooral het hoofse spreken, een belangrijke rol in de gebeurtenissen. Verklaar.

3. Fragmenten lezen

3.1. Eerste fragment: het gesprek tussen Sanderijn en zijn moeder in het begin van het stuk.

In de openingsscène (v. 178-231) heeft Lanseloet Sanderijn met aandrang het hof gemaakt. Omdat ze beseft dat het standsverschil onoverkomelijk is, weigert het meisje op zijn avances in te gaan. Lanseloet blijft ontroostbaar achter en geeft uiting aan zijn liefdesverdriet. De koningin, die een deel van de dialoog heeft afgeluisterd, beseft dat het 'genezen' van Lanseloets verliefdheid om gepaste maatregelen vraagt.

Vragen bij het eerste fragment

1. Waar komt het verwijt van de moeder op neer?
2. Hoe reageert Lanseloet daarop?
3. Lanseloet houdt een pleidooi voor de ware liefde. Dat klinkt heel geloofwaardig, maar klopt het ook met de wijze waarop hij zich later zal gedragen?
4. Wat zal Lanseloet aan zijn moeder moeten beloven?
5. Wat zijn moeder hem vraagt, stoot hem erg tegen de borst. Nochtans zal hij doen wat ze gevraagd heeft. Op welke manier probeert hij dat voor zichzelf goed te praten?

3.2. Tweede fragment: de allegorie van de valk en de bloeiende boom

Sanderijn vertelt de jagende ridder in bedekte termen dat ze geen maagd meer is, gevolgd door de reactie van de ridder (vs. 484-517).

Vragen bij het tweede fragment

1. Verklaar deze allegorie. Hou er rekening mee dat het beeld van bloemen als symbool voor de vrouwelijke onschuld en maagdelijkheid eeuwenoud is. Een 'bloem plukken' (in het Engels 'to deflower') is een 'verbloemende' beeldspraak voor het ontmaagden van een jong meisje.
2. De allegorie wordt driemaal herhaald in het stuk. In welke drie situaties?
3. De reactie van de ridder op deze allegorie is voor Sanderijn het bewijs dat de ridder hoofs is en zijn leven echt met haar wil delen in een huwelijk. Verklaar.
4. Hoe reageert Lanseloet als hij de allegorie heeft horen navertellen door zijn dienaar Reinout?
5. De allegorie is een schoolvoorbeeld van hoofs taalgebruik. In scherp contrast daarmee staan de onhoofse woorden van Lanseloet, die Sanderijn - op aandringen van zijn moeder - na hun intiem samenzijn tot haar richt. Verklaar.
6. De allegorie verwijst naar de valkenjacht, een vaak gebruikt symbool van de hoofse liefde. De edele valk wordt vergeleken met de hoofse minnaar. Zowel mannen als vrouwen worden als valkeniers afgebeeld. Als de vrouw de roofvogel in de gehandschoende hand heeft, dan betekent dat gewoonlijk dat ze de minnaar in haar macht heeft. Op deze afbeelding heeft de man een valk op de hand, die van iets eet. Dat zou een stukje vlees kunnen zijn, het lokaas waarmee de jager tijdens de valkenjacht de valk weer naar zich toe lokt. Maar het voorwerp heeft dezelfde rode kleur als de bloemen en daarom kan het tafereel ook verklaard worden als een afbeelding van de allegorie. Verklaar.

Informatie over de middeleeuwse valkenjacht is hier te vinden:

<http://histoforum.net/films/valkerij.htm>



Uit de *Codex Manesse*. Bron: Wikipedia.

4. Klasgesprek

Nog altijd geeft *Lanseloet van Denemerken* aanleiding tot verschillende interpretaties. Moet Lanseloet worden veroordeeld vanwege zijn onhoofse daad, of was hij vooral het slachtoffer van de raad van zijn moeder? Soms lijkt het erop alsof de tekst mannen partij laat kiezen voor Lanseloet, terwijl vrouwen zich meer identificeren met de gekwetste en misbruikte Sanderijn. (literatuurgeschiedenis.nl)

Ga na of dat klopt. Dat jongens zich in het algemeen gemakkelijker identificeren met Lanseloet en meisjes met Sanderijn, ligt voor de hand. Maar kiezen de jongens van de klas ook echt partij voor Lanseloet en de meisjes voor Sanderijn? Hoe motiveren ze hun keuze?

5. De opvoering. Kijk- en luisteropdracht

Lanseloet van Denemerken is eeuw na eeuw opgevoerd, bewerkt en uitgegeven, tot in onze tijd. In de jaren zeventig maakten bijvoorbeeld de leerlingen van het Koninklijk Atheneum van Dendermonde een moderne bewerking, waarvan je hier twee fragmenten kunt vinden:

<https://ronnydeschepper.com/2010/10/15/een-abel-spel-van-lanseloet-van-denemerken/>

In 2019 speelde Theater Kwezel *Lanseloet van Denemerken* als een festivalvoorstelling die oude muziek en literatuur toegankelijk maakt voor een breed publiek. Zie: <http://www.kwezel.nl/lanseloet/>

Op 9 januari 1993 ging in Maastricht *Abele spelen* in première, in de regie van Dora van der Groen. Het was een controversiële voorstelling, waarbij de vier toneelstukken tot één geheel waren versmolten. Zie daarover: <https://litterairecanon.be/nl/werken/lanseloet-van-denemerken/hedendaagse-bewerkingen-van-de-abele-spielen>

Er bestaat geen opname van deze opvoering, maar wel van de televisiebewerking van Dora van der Groen uit de jaren '70. Die bewerking is integraal te zien op het Archief Onderwijs. Zie:

<https://onderwijs.hetarchief.be/collecties/541811>

Vragen en opdrachten over de dramatische tekstinterpretatie

1. Het valt in de eerste plaats op, dat er geen indeling is in bedrijven en scènes. Dergelijke uiterlijke vormkenmerken bestonden niet in de middeleeuwen. Toch is het mogelijk een indeling aan te brengen in vijf bedrijven, gebaseerd op de gebeurtenissen, de afwisseling van monologen en dialogen en de veranderingen van plaats. Over welke indeling gaat het en welke titels zou je aan die vijf bedrijven willen geven?

Proloog: aankondiging van het onderwerp;

Eerste bedrijf: het vergrijp van Lanseloet (in Denemarken).

Tweede bedrijf: de redding van Sanderijn (in een vreemd land).

Derde bedrijf: de inkeer van Lanseloet (in Denemarken).

Vierde bedrijf: de boodschap van Reinout en de weigering van Sanderijn (in een vreemd land).

Vijfde bedrijf: de dood van Lanseloet (in Denemarken).

Epiloog: de moraal van het stuk.

2. Er ontbreekt nog meer in dit stuk: de precieze aanduiding van de plaats van handeling. De lezer moet zelf maar uitzoeken, waar het stuk zich precies afspeelt en hoe het decor eruitziet. Hoe heeft Dora van der Groen dat probleem in haar regie opgelost?

3. Het eigenlijke toneelstuk wordt voorafgegaan door een proloog en gevolgd door een epiloog. Wie de proloog zegt, wordt niet aangegeven, maar de epiloogzegger is Reinout, die dus op het einde uit zijn rol treedt. Door wie wordt de rol van proloogzegger vertolkt in de regie van Dora van der Groen? Waarom zou ze voor dit personage gekozen hebben?

4. Lees de proloog en de epiloog aandachtig. Wat zou de functie zijn van deze delen?

De proloog begint met een gebed tot God en tot Maria en geeft dan een samenvatting van de problematiek van het stuk, zonder een woord los te laten over het verloop en de afloop van het verhaal. Daarna wordt het publiek verzocht toe te zien hoe dit liefdesverhaal zich ontwikkelen zal. De proloog wil duidelijk het publiek al in spanning brengen nog voor het stuk begonnen is. (Vergelijkbaar met de openingsscène van een aflevering van een televisieserie, die ervoor moet zorgen dat de kijker niet overschakelt naar een andere kanaalzender.)

In de epiloog wordt gewezen op de exemplarische betekenis van het stuk en de zedenles (de moraal), zodat de toeschouwers de boodschap van het werk eventueel op zichzelf kunnen betrekken.

5. Na de proloog volgt een korte monoloog van Lanseloet, die zich kennelijk in een park bevindt en die wacht op Sanderijn onder een egelantier of wilde rozenstruik. Waarom precies daar? Ook de uitnodiging om met hem te gaan 'spelen in het groene dal, waar de vogeltjes fluiten en de bloemen in het gras staan', hoeft ons niet te verbazen. Verklaar. Sanderijn maakt een einde aan het rendez-vous, omdat ze bang is voor lasteraars, die op de loer liggen om iemand in diskrediet te brengen. Wat zou ze daarmee kunnen bedoelen?

Onder de egelantier was de plaats bij uitstek waar geliefden in middeleeuwse verhalen vaak afspreken. Ook Beatrijs ontmoet haar geliefde onder een rozenstruik. Het groene dal was een geliefde plaats voor minnaars om te gaan vrijen. De vrees voor jaloerse lasteraars was een motief van de troubadours, dat we niet letterlijk hoeven te interpreteren. Het beklemtoont vooral dat de liefde onmogelijk gemaakt wordt door externe factoren.

6. Na de ontmoeting met Sanderijn komt de moeder op de proppen. De eerste vraag die je je als lezer stelt, is natuurlijk: heeft het publiek de moeder al gezien, vooraleer ze begint te spreken of zat ze verborgen en komt ze nu plots uit haar schuilplaats tevoorschijn? Ze heeft in ieder geval het voorgaande gesprek kunnen volgen. Hoe lost de regisseur dat op in de televisiebewerking?

7. De moeder heeft begrepen dat haar argumenten niet in staat zijn om Lanseloet op andere gedachten te brengen. Daarom neemt ze haar toevlucht tot een list. Die list wordt met mondjesmaat onthult: pas als we horen dat Lanseloet met haar voorstel meegaat, komt de moeder met haar voorwaarden voor de dag. Dit is wat we het 'motorisch moment' zouden kunnen noemen. Nu wordt de motor van het drama gestart en beginnen de verwickelingen. Wat zou je op dit moment al kunnen voorspellen in verband met de consequenties, de gevolgen en eventueel ook van de afloop van het stuk? Blijft Lanseloet nog altijd sympathiek voor jou, ook als hij de voorwaarden van zijn moeder accepteert?

8. De volgende scène, het gesprek tussen de moeder en Sanderijn, ontleent zijn spanning aan wat het publiek wél weet en wat Sanderijn niet weet, namelijk dat Lanseloet niet ziek is en dat zij in de val wordt gelokt. Hoe noemen we deze dramatische techniek en wat is het effect ervan? Waar komen we die techniek in het stuk later nog tegen?

Dit verschijnsel noemen we tragische (of dramatische) ironie. Vooral als het publiek partij heeft gekozen voor Sanderijn (wat hier wellicht het geval is), verhoogt dit de spanning. Het publiek kan natuurlijk roepen: 'Pas op, het is een valstrik!' (zoals bij de poppenkast gebeurt), maar het spreekt vanzelf dat dat niets zal veranderen. Als Reinout op het einde van het stuk komt vertellen dat Sanderijn dood is, dan weet de toehoorder ook dat dat niet waar is. Maar in dit geval accepteert de lezer/kijker veel gemakkelijker wat er gebeurt, omdat hij/zij beseft dat dit wellicht de beste oplossing is.

9. Nu maken we een sprong in de tijd, want als Sanderijn weer ten tonele verschijnt, is zij 'op zijn kamer' geweest. Het middeleeuwse publiek zal wel direct begrepen hebben, wat er zich binnenkamers had afgepeeld, evenals de hedendaagse lezer of toeschouwer. Maar naar hedendaagse normen is dit niet vanzelfsprekend. Wij zijn gewend dat er zowel in de film als op het toneel expliciete seksscènes worden getoond. Maar is dat voyeurisme wel echt nodig? Wat vind je van deze middeleeuwse keuze?

10. Sanderijn komt terecht in een bos en dat is een situatie die middeleeuwers heel anders beoordeelden dan wij. Verdwaald raken in een bos was zowat het ergste wat een vrouw kon overkomen: een jonge vrouw alleen in een woud betekende zoveel als dat zij door iedereen naar believen misbruikt kon worden. (Let in dat verband op de eerste reactie van Sanderijn als ze door de ridder wordt aangesproken!) Maar ze komt uiteindelijk bij een bron in het woud en dat was in de middeleeuwse literatuur een 'lieflijke plaats', die suggereerde, dat er een hoofse liefdesscène op komst was. Hoe vat de regisseur van de televisiebewerking die suggestie op? Beoordeel de keuze voor het decor, de kostuums en de rekwisieten in deze scène en ook in de andere scènes van het stuk.

11. Het optreden van de boswachter zouden we een 'komisch intermezzo' kunnen noemen. Een strikte scheiding tussen tragische en komische toneelstukken werd in de middeleeuwen nog niet gemaakt. De boswachter, die we ons als een ruig behaarde kerel met een grote knots in de hand moeten voorstellen, heeft zich geïnstalleerd bij een bron, omdat hij hoopt daar een 'mooie vangst' te kunnen doen. We zien hoe de boswachter zich achter een haag verstoppt, waarop Reinout ten tonele verschijnt. Ga na hoe deze scène door de regisseur in beeld wordt gebracht. Vind je de scène overtuigend uitgebeeld?

12. Eigenlijk zou je *Lanseloet van Denemerken* zelf met een aantal medeleerlingen moeten enceneren om precies te kunnen ervaren hoe aan een toneeltekst vorm gegeven wordt tijdens de opvoering. Je zult daarbij een ontwerp voor het decor moeten maken en een mise-en-scène moeten ontwerpen. De mise-en-scène is de toneelschikking, die op paper aangeeft hoe de acteurs zich op het toneel bewegen, welke attributen (rekwisieten) ze bij zich hebben, hoe ze gekleed zijn enz.

6. De actualiteit van *Lanseloet van Denemerken*

Onder de titel 'Het mirakel van Sanderijn. #MeToo in de Middelnederlandse literatuur' schreef Remco Sleiderink een column op de website Neerlandistiek. Zie: <https://www.neerlandistiek.nl/2017/12/het-mirakel-van-sanderijn-metoo-in-de-middelnederlandse-literatuur/>

De inhoud van deze column werd tegengesproken door Ludo Jongen op dezelfde website. Zie: <https://www.neerlandistiek.nl/2017/12/als-een-meisje-ja-zegt-een-antwoord-aan-remco-sleiderink/>

De column van Sleiderink begint als volgt: 'De manier waarop naar verkrachting wordt gekeken verschilt van cultuur tot cultuur. In opdracht van de Europese Commissie is vorig jaar aan 27.818 Europeanen de vraag gesteld of 'geslachtsgemeenschap zonder wederzijdse toestemming' (oftewel verkrachting) in bepaalde gevallen te rechtvaardigen is. Uit Eurobarometer 449 blijkt dat 28% van de ondervraagden zich dergelijke situaties kan inbeelden. Als de partner dronken is of onder invloed van drugs, vrijwillig mee naar huis is gegaan of sexy kledij heeft gedragen, zou zoiets te verdedigen zijn. Ook als vooraf is geflirt, de persoon meerdere sekspartners heeft gehad, als er niet expliciet 'nee' is gezegd of fysiek weerstand is geboden of als iemand 's nachts buiten is gaan wandelen zonder begeleiding, zien veel Europeanen – mannen én vrouwen – mogelijkheden om een verkrachting niet als zodanig te benoemen. De verschillen binnen Europa zijn echter aanzienlijk. In Zweden acht slechts 6% van de respondenten een rechtvaardiging mogelijk, in Roemenië maar liefst 55%. Zelfs tussen Nederland en België zijn er volgens deze bevraging forse verschillen. Daar gaat het om respectievelijk 15% en 40%.'

Dit citaat geeft volop stof voor een discussie in de klas over relaties, seks en verkrachting. Op die discussie moet je je goed voorbereiden. Dat kan bv. door de lectuur van deze tekst: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Verkrachting>

BIBLIOGRAFIE

G. Claassens (ed.) (2018), *Voorbeeldig en vermakelijk vertellen. Zeven Middelnederlandse verhalen*. Leuven/Den Haag: Acco.

H. van Dijk (ed.) (1995), *Lanseloet van Denemerken. Een abel spel*. Bezorgd door Hans van Dijk, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Hans van Dijk, Bart Ramakers et al. (2001), *Spel en spektakel. Middeleeuws toneel in de Lage Landen*. Amsterdam: Prometheus.

R.L. Erenstein (1973), *Tekst in ogenschouw. Een inleiding tot dramatische tekstinterpretatie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

J. Koekman (1991), 'De stilte rond Sanderijn: over het abel spel *Lanseloet van Denemerken*', in: E. van Alphen & M. Meijer (red.), *De canon onder vuur. Nederlandse literatuur tegendraads gelezen*. Amsterdam: Van Genneep.

O.S.H. Lie (1991), 'Het abel spel van Lanseloet van Denemerken in het handschrift-Van Hulthem: hoofse tekst of stadsliteratuur?', in: H. Pleij e.a., *Op belofte van profijt. Stadsliteratuur en burgermoraal in de Nederlandse letterkunde van de middeleeuwen*. Amsterdam: Prometheus.

L.J.J. Olivier (1974), *Een abel spel van Lanseloet van Denemerken*. Amsterdam: Meulenhoff Educatief.

B.A.M. Ramakers, 'Woorden en daden. Thematiek en dramatiek van Lanseloet van Denemerken', in: *Queeste* 7 (2000), p. 51-73. Zie: https://www.dbnl.org/tekst/rama008woor01_01/

J. Reynaert (2014), 'Tekst en opvoering van de abele spelen. Het kopieerwerk in het handschrift-Van Hulthem en de geïntendeerde voorstellingen'. Zie: <https://biblio.ugent.be/publication/5949961/file/5951014.pdf>

R. Roemans en H. van Assche (ed) (1982), *Een abel spel van Lanseloet van Denemerken*. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel.

<https://moocmnl.kantl.be/abele-spelen/>

<https://www.literatuurgeschiedenis.nl/middeleeuwen/tekst/lgme006.html>

<https://litterairecanon.be/nl/werken/lanseloet-van-denemerken>

Vertalingen in hedendaags Nederlands:

H. Adema, *Lanseloet van Denemarken gevolgd door Die Hexe. Tekst en vertaling*. Leeuwarden: Taal & teken, 2004.

Gerrit Komrij, *De abele spelen*. 's-Gravenhage: SDU-uitgeverij, 1989.

Gerrit Komrij, *De abele spelen*. Amsterdam: Prometheus, 2006.